

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲՈՒՈՔՆԵՈՎԱՆ ԳԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Զննորդներն = ճիշդ, ձայն, հոգի, հաշի, ունեւ փորձիկ ձայն կամ ճիշդ: Այսպէս կ'ըսեն երախային համար թէ "ճնթիւնը չեղաւ": Պատուական բառ մը:

Ճոթ = ագի, պոչ: Այս արմատը կ'երենայ ճթնուկ բառին մէջ զոր յիշեցինք վերեւ: "Տուտն" եւ "ճուճ" բառերուն են: Թաձեն է:

Ճող = ձգտած, երկնցած:

Ճողիւն = երկնաւ, ձգտիւ, տարածուիլ անդամոց կամ ամբողջ մարմնոցն (ճողի կամ ճողի պէս երկնաւ), եւ կը գործածուի մեծեղաւ մտք, զի կենդանին հոգին տալու վայրկենին յանկարծ կ'երկարէ սրունքները ճողի պէս:

Ճոնճ = ճանճ, "ճոնճ ու մեխ", = անթիւ բազմութիւն:

Ճոռ = ունելիի տեսակ մը որուն շրթանց մէկը կեռ է:

Ճոռիկ = անկունի դարձը, ուղին դարձակէտը: "Ճուկ տալ", = ճամբէն խտորելով փախել, ճամբան փոխելով շփոթեցնել հաւածիլը: "Ճուկ ու մուկ", ընթացքը, կարի եւ բանուածքի, կը նշանակէ զիկզակ ընթացք (zigzag): Զիկզակ (zigzag) բառին ճիշդ հայերէնը պիտի ըլլայ ճիշակ կամ ճիշակ:

Ճոռիկ = հաւուն աղբոր, ինչպէս եւ այլ անասնոց:

ՃՉԵՆԻ = ճշիւ, "ճշիւն", ճշիւն:

ՃՊԼՏԱՆ, ՃՊԼՏԵՆԱՆ = խրտիլ:

Ճոռիկ = շատ բարակ, սակաւաջուր աղբիւր, "Ճոռիկ աղբիւր մի կու վազէ":

Ճոռիկ = խաղողի ողկոյնները ճեղքած ձողի մը ծայրովը ուղղելով փրցնել:

Ճոռիկ = փորձիկ ողկոյն:

Ճոռիկ = խմել: "Ճոռիկ", յանդիմանութիւն է:

ՃՐԸԳՏԱՆ = իւր "ճառագ" տալ, փողփողիլ: "աստղերը կու ճրլգտան":

(Շարունիլի)

Մ. Ս. ԳԱՐԻԲԵՆԻԱՆ

Հայ մատենագրութեան մէջ ջրտուցան սփռուած վրդպակ ընթերցուածներն ուղղագրել, անծանօթ բառերու նշանակութիւնները ստուգաբանել, ձեռագրական համեմատութիւններով զտել անհարազատը հարազատէն, յայտնուած բառագիտական կարծիքներու մասին խօսիլ ի նպատակ եւ ընդգէմ, ցուցնել անոնց յաջող կամ ձախող կողմերը, ահա այս եւ նման խնդիրները պիտի մատակարարեն նիւթ Բաւարական գիտութիւններու, որուն ներքեւ ընթացքս պիտի տամ շարք մը յօդուածներու, յուսով թէ նպատակը կ'ըլլամ այսու ապագայ հայ բառագրագիր հեղինակներու:

Փոխանակ մտացածին եւ քմահաճոյ սրբագրութիւններով ժամանակ վատնելու եւ վատնել տալու, ընտրած եւ ինքի գրեթէ այն ուղղութիւնը, զոր բռնած է Նորայր Բիզանդացի իւր "Հայկական Բաւարական" (Կ. Պոլիս, 1880), "Քրիստոս" (Ստոքհոլմ, 1887) եւ "Կրիստոս Էրեմիայի" (Տիֆլիզ, 1900) կարեւոր աշխատանքներով ընթացնելու մէջ, Այս ուղղութիւնը միայն լիուրի գոհացում կրնայ տալ ընտանոցական արդի պահանջներին:

1. "Ի բաց արարէք զիս ի ճանապարհէ ժողովրդեան իմոյ: Ահիւ զաս" գայթակղութիւն, ասէ, Սիմաքոս՝ Սեփարիս ասէ, Ուրիլ. Մեթ. Եւսեբիոս, էջ 436: — Նորայրագիր անծանօթ բառիս նկատմամբ Հրատարակիլը հետեւեալ: Ծանօթութիւնը կցած է. "Չկարացաք ստուգաբանել զնշանակութիւն բառիդ, ոչ գտանելով ի պատասխան թարգմանութեան Սիմաքոսի" եւ զայս բնառն մարգարէութեան Եսայիայ, Նոյնը կը կրկնուի նաեւ Մեթիւսութեան լատին թարգմանութեան մէջ Quid sibi velit hoc verbum (Setacōim) ignoramus, cum inter Symmachi fragmenta, quae adhuc exstant, hunc Isaiae locum non invenerimus (p. 423): Սիմաքոսի թարգմանութեան դիմելու չափ դժուարին չէր բառիս նշանակութեան ստուգաբանութիւնը: Ինչպէս ծանօթ է Ոսկեմբրան այս մեկնութեան մէջ ստեպ համեմատութեան կ'առնու Ահիւղասայ, Սիմաքոսի, եւ Թէոփոսիոսի ընթերցուածոց բառական տարբերութիւնները. Հայ թարգմանիլը այս տարբերութիւններուն կը յատկացնէ հայերէն նոյնիմաստ բառեր, այսպէս օրինակի:

Համար, էջ 366, “ես զքեզ այժմ միմեքեցեց... Սիմաբոս ասէ. Սիմեոն”, էջ 390) “Զարմանքն բազումքն ի վերայ քո. Ակիլասոս հեցան ասէ, Սիմաբոս Սիմեոն, եւ այլքն. Այսպիսի է նաեւ խնդրական եկեղեցիքս բաւը. Եթեմասնից թարգմանութիւնը կ’ըսէ իւր, Ակիլասոս քոյնիմաբոս, իսկ Սիմաբոս — Հոս ալ գնելու է բառ մը, որ նշանակէ ըլլայ իւր. քոյնիմաբոս թառերու, եւ ստուգելու ունիմք նշանակի բառ մը՝ քոյնիմաբոս, ապա ուրեմն Սիմաբոս — քոյնիմաբոս ասէ, որ աղաւաղած եղած է՝ Սիմեոն”։

2. “Բացեալ զերան նորա եւ եղեալ ուր ստին նորա (միւս օր՝ զերանն) եզ զսօսնն) եւ ինքնիմաբոս պեղցնին ուսգին մամլիքն”, Վերս Գեղեցի, էջ 50, — Բոլլանդեանի Peeters հասուածա աշխատէ կը թարգմանէ, cuius rostro aperto inseruit illius mamillas, papillasque (եւ շէթ) eius prelo valide constrinxerunt (Anal. Boll. 1909, t. XXVIII, p. 268.) Թարգմանչին կարծիքով իմանք բառը կազմուած է շէթ եւ ուրիշ անծանօթ բառէ մը. եւ թէ այժմեան լեզուի մէջ իմանք կը նշանակէ ձեռք (maxilla)։ Ինծի ուղիղ չ’երեւար թարգմանչին ստուգարանութիւնը եւ հետեւաբար թարգմանութիւնը։ Վարդանայ Առակներէն (Հրատ. Ն. Մարտի, Պետերբուրգ, 1894, էջ 56) ծանօթ է ինծի “Իմանք”, բառ մը, “Զախլախեցաւ իմանք նորա”, (I օր. “Զախլախեցաւ իմանք նորա”, Բճ “կոտորեաց իմանք”), որուն իմաստն է, ինչպէս կը ցուցնէ նաեւ Բճ թարգմանութիւնը, ձեռք, իմանք. այս վկայութեամբ Գեղեցի վարուց անծանօթ իմանքը ձեռքի նշանակութիւն կ’առնու, պէտք է ուրեմն թարգմանել illius mamillas, maxillasque eius եւ այլն։ Որ ընթերցուածը ուղիղ է. իմանք թէ իմանք, որոշ պատասխան տալու կը գտնուիր։

3. Նոյն վարուց հետեւեալ հասուածը “որպէս քոյն չարկանել գգրկել նորա” (էջ 32) թարգմանուած է et velut securi contundi caput eius (p. 265) եւ թարգմանիչը բառս փոխեց (ascia) ուղղելու միտած է։ Ըստ իս պէտք էր թարգմանել latere (cocto), եւ քոյն փորքիկ գրաշարթութեամբ ուղղել “քոյն”։ Ահա բառը իրեն “աղիւս թրծեալ հրով” անգամ մը միայն գործածուած է Հարանց վարուց մէջ “Ագուռ կայցէ ի թրծեալ քան զքար”, (ՀԲ. Ա. 3), որ ստորական փոխառութիւն է, Հմմտ. Hübbschmann, Armenische Grammatik, p. 91, 510. Վարուցս լատին Ա. օրինակը խնդրոյ նիւթ բառ

նին գիտացն ունի malleo ferreo, լատ. Բ. օրինակը plumbo, իսկ խաղաղեան բնագիրը քեւեւով (clavo)։

4. Արեւիկի երեսուցեանցիկ Գեղեցի ընդունալ “Սողուն” բառին նկատմամբ. “Ո՞ր կարէ ասել զքանակներն... ի քաղաքին լիւսարացւոց ի վերայ սողուն բժշկութեան” (այս. Վիեննա, էջ 388) Հրատարակիչը սա ծանօթութիւնը գրած է (էջ 397) “Թերեւս սողուն նշանակէ եւ զկաղն, որոշ չեղէ երբեք կանգուն ի վերայ ոտից գնացեալ, զի յոյնն ընթերցուող չ’առնէ, որ կաղ նշանակէ, — Ոչ միայն սողուն իրեն կաղ, այլ նաեւ սողուն իրեն կաղամ գործածուած է ոսկեգարեան հայերէնի մէջ. “կաղաղով եւ սողուն եւս ի լեւանն ելանէին”, Ուրեք. Միմեքեցեց Մարտի. էջ 743, ուր յունական ունի մէջ բառ χολέουτες, կաղաղով։ Պետերբուրգի վարուց ոսկեգարեան թարգմանութիւնը (Վերս Հրատ. Ա. էջ 215—219) ունի սողուն իրեն կաղ “այս մի սողուն քոյն”, էջ 218, (Հմմտ. Հրատ. Մարտի ընդունալ Բ. Հար. էջ 420)։ — Զես նաեւ “Տեառն Գրիգորի Արեւունեաց եպիսկոպոսի յերուսաղեմէ ի Հայս վասն անաւանքաւանքին”, Թուղթը, ուր կ’ըսուի “կին մի սողուն ի Մոկաց, Սողուն անուն... եկն սողուն մինչեւ ի սիւնն” (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 3)։ Պատրիարքի զբոյցին ուրիշ մէկ նմանգրութեան մէջ (Մեր Մատենադարանի թիւ 224 Չեռագիրը) իւրեւ եւ սողուն իրարմէ կը զանազանուին “կաղ աղայ մի... երթայր երբեմն իւրեւ եւ երբեմն սողուն... եհաս սողուն ի փայտն” Թուղթ 413բ։

5. Ոսկեգարեանի Մատթէի Մեկնութեան մէջ երկու անգամ գործածուած է քոյնիմաբոս բառը եւ այն Գ. Հատորին մէջ, որ Հաւաքածոյ մըն է Զառնեթիւնի “յորս իմաստը գրչացն խոսիմանէ գուշակին”, (Երեսուցեցեցեց, էջ 5)։ “Մարտիմաբոս իմն անտաքեալ գային յայն, էջ 47. “ամենայն ուրեք իմանքիմաբոս խորհէին”, էջ 88։ — Մեր Մատենադարանին թիւ 2 Յայտնաւորքն, որ ընտրելագոյն գաղափարէ մը ընդօրինակութիւն է, վերջին վկայութիւնը դասական լեզուի հոգւոյն համաձայն կ’ընթերցու. “ամենայն ուրեք իմանքիմաբոս (ս) խորհէին”, Թ. 29ա. առաջին վկայութեան անվաւերականութիւնը անտարակուսելի է այլեւս (Համեմատէ Հռոմ. Ա. օր. 1910, էջ 214—216)։

6. Հին Չեռագիրներու վրայէն Գեղեցի թարգմանած Մաշտոցի (Rituale Armenorum, ed. from the oldest Mss. by Cony-

beare, Oxford, 1906) Գահանայաթաղին մէջ, որ առնուած է Վենետիկի երկաթագիր բնագրէն բաղդատուութեամբ Dի (= Բրիտանական թանգարան, արեւել. շեռ. թիւ 1411) կը գործածուի խոշի (hozoh) անծանօթ բառ մը, որ բառագիրքներու մէջ չէ մտած, ինչպէս կը նկատէ Հրատարակիչը (Glossary of techn. terms, p. 534). — Հրատարակիչն այս բառով ընդհանրապէս կը հասկնայ «զգեստ զուսովք արկեալ» this is a garment worn over the shoulders (ծանօթ 0, տես նաեւ էջ 534):

Ինծի կը թուի թէ խոշի համազօր է ֆուլի (փոխառեալ յունարէնէ φάελος կամ φαξιόλιον) բառի ուրբ իմաստով, վասն զի D օրինակը վենետիկ բնագրին համապատասխան տեղը կ'ընթեռնու and a fuzelon on his shoulders. Փուլի իբրեւ ուրբ համեմատէ լուսպեւնան «Երկրունք որք են քահանայք, եւ պեմ է նոցա շուրջառ եւ զերկու ուսովքն ուրար, այսինքն ֆուլի... սարկաւագունք... զգեստ է նոցա... ֆուլի միայն զահեակ ուսովքն» (տպ. 1861) էջ 80:
Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՆԱՆ

ՄԱՅԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՔ ԱՐԵՐԿԻՈՍԻ ՅԵՐԱՊՈԼՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

(Համաձայն Ա. խմբագրութիւն):

Ի ժամանակս Մարկոսի եւ Անտոնինեայ եւ Ղուկիայ բարեպաշտ թագաւորացն երանելին Արեւիկոս տեսեալ բազում ամբոխս մորորեալս ի զոհս կողոն, անկեալ առաջի Աստուծոյ աղաւթէր վասն նոցա զի դարձցին: Եւ երեւեցաւ նմա Տէր՝ տուեալ նմա գաւազան եւ ասէ. Երթիցի եւ խորտակեալ զկուռս հեթանոսաց. եւ յարու-
5 յեալ առ փայտ մի մեծ, եւ մտեալ ի տաճար կողոն խորտակեալ զամենայն բազինս. եւ խոռովեցան ամենայն մեծամեծք քաղաքին Յերապոլիս. եւ դիմեցին բազում ամբոխիւք ի վերայ Արեւիկոսի, զի սպանցեն զնա: Եւ յորժամ հուպ եղէն առ նա, ելին

Բնագիր ընտրած ենք Մատենադարանի Թ. 7, Թղ. 133բ—136ա (= A) Յայսմաւորք եւ համեմատած Թ. 219, Թղ. 64ա (= B) եւ Թ. 228, Թղ. 22բ (= C) Յայսմաւորքներու հետ: Խմբագրութիւնն ծանօթէր ցայսօր նաեւ երկու հրատարակութեամբ, անգամ մը «Տէր Խարյայի Յայսմաւորքին» մէջ (տպ. Վ. Պոլիս 1834, Բ. էջ 201—203 = E) եւ երկրորդ անգամ ՊԱՏԿԱԹ Թերթին մէջ (Է. 1896/7, էջ 249—251 = D) Յովհ. Վ. Միսքեանի ձեռագր, հանուած ձեռագիր (նորագոյն) Յայսմաւորքն մէջ, բայց երկուքն մէջ ալ շատ աղաւաղուած է եւ ենթարկուած կրճատման մեր ընծայած բնագիրը. այս աղաւաղութիւններն ու կրճատումներն ամէն անգամ նշանակել անպէտ համարեցանք, քանի որ յայտնապէս վաճառականութեամբ ծագած են նորագոյն ժամանակ մը (առաջնոյն մէջ ապահովապէս Գր. Փէշաբաճեանի ձեռքէն) եւ չունին զբաղան որեւիցէ արժէք, սակայն իսպառալ չհեռացուցինք աչքէ, մանաւանդ ուր A—C ձեռագիրներէ միոյն հետ կը միաբանէին: Ինչպէս ապա առիթ պիտի ունենանք ապացուցանելու, հայերէն բնագիրը կը ներկայացնէր հայամատուցիւն մը ուղղակի հին հայերէն թարգմանութենէ մը, որ այսօր կորսուած է. այս հայերէն թարգմանութիւնն ալ կատարուած է յունարէն բնագրէ մը, որ շատ նման եղած է Elie Batareikhի հրատարակած յունարէն բնագրին (Հմմտ. Oriens Christianus, IV (1904, էջ 278 եւն)). այս պատճառաւ ալ ուր հայերէն համառոտութիւնն մութ էր շանացիք լուսաւորել Յունարէնի համաձայն, նոյնպէս նշանակեցինք շեղումներն անկէ, եթէ կային աչքի զարնող:

Խորագրին ունին՝ AB Սահմի ԺԳ եւ Հոկանմերի իԲ. Վարք Ա-ի Յերապոլիսի եպիսկոպոսի. C Վ. երանելոյն Ա-ի Յերապոլիսեաց եպիսկոպոսին: — Սկզբնաւորութիւնն ունին ABC Յերապոլիս մարութ քաղաք թարգմանի (C անուանի), սա (A կը յաւելու՝ երանելի հայոց) հաւատարկից առաքելոցն անուանեցաւ. D ի բաց ձգած է, E համառոտած:

1. ABC Անտոնինիա եւ Ղուկիա. E Լեւիտայ. Ե. Λευιτου Βήρου. «բարեպաշտ համառոտորին անիմատ յաւելուածն ըլլալու է, Ե. չունի, եւ տեղի կը պահանջէ «ամբարիշտ» — 2. B ի զԳ. — 3. C եւ տուեալ. 3—4 D չունի. — 4. C երթիցի ի կուռս հեթանոսաց եւ խորտակեալ. — 4—5 D համառոտած: — 4. Ե. πλάνης (զգուռս) մարտու թեան: — 5. Ե. «ի տաճար Ապոլլոնեայ. եւ կը թուէ դից անուններ. «բազին» Ե. արձանս: